

ГЛАВА 11

СЪДЕБНИТЕ ПРОЦЕСИ СРЕЩУ ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИТЕ КАДРИ

Непосредствено след национализацията през 1947 г. от заграбените предприятия са освободени 971 от общо 3931 души технически персонал, предимно висококвалифицирани специалисти и директори, които бързо са заместени от недоучилите и необразовани партийни дейци, работнически и селски синове. Масовите уволнения са комбинирани със съдебни дела срещу буржоазните специалисти, които комунистическата власт обявява за класови врагове, саботьори и шпиони на чужди държави⁴¹¹. Причината за това е, че Висшето техническо училище в България е създадено през 1941 г. и всички действащи инженерно-технически кадри към 9 септември 1944 г. са образовани в капиталистически държави. Голяма част от тях са наследници на собственици на индустриални предприятия, които са инвестирали в образованието на децата си, за да продължат фамилните традиции. Най-много са завършилилите в Германия (35%), Австрия (32%), Чехия (13,3%) и др.

С цел буржоазните кадри бързо да бъдат изключени от ръководни позиции, още през 1946 г. 95 младежи са изпратени да следват в съветски висши училища, а решението на Политбюро на ЦК на БКП от 11 януари 1946 г. предвижда 35–40% от общия брой на студентите да бъдат млади работници от средите на ударниците и рационализаторите, за да се създаде „вярна на БКП социалистическа интелигенция“⁴¹².

Натискът срещу буржоазните специалисти започва още преди национализацията, когато на вечерята след конгреса на Съюза на техниците със средно образование, проведен на 12 май 1946 г., Георги Димитров произнася реч, в която казва:

⁴¹¹ В спомените си Славчо Трънски пише: „Шпиономанията подтикна някои да измислят врагове, други да създават фашистки организации, които уж си поставяли за задача да свалят властта, с което хем откриваха „работа“ на органите на МВР, хем ги насочваха в глуха линия, да работят на празни обороти... Може би е имало някоя и друга група нелегални, дори някъде и отделни саботажни, но всичко това се преувеличаваше десетки пъти“. – В: Трънски, Славчо. Невъзможни истини. София, 1994, с. 79.

⁴¹² Попова, Илонка. Съдебните процеси срещу инженерите в България (1952–1953). Спомени на участници в процесите и на техни близки. // Исторически преглед, № 3–4, 2011, с. 214–253.

„Трябва рационално да се използват техническите кадри. А какво става? Когато се създават градоустройствените планове в конкурсните не се допускат техники. Аз питам защо? Кой разум диктува подобно сектантство, консерватизъм и ретроградство. Ако за фашистките режими това беше възможно и позволено, за нова България е непозволено, ненужно и вредно. Нима техниците, огромното количество кадри у нас със средно образование, не могат да вземат участие в изработването на известни планове за новите нужди на страната? Нужно като въздуха и водата е ново отношение към техниците. Те трябва да се включват в повече планове, да получават награди, обществено признание, по-високи заплати. Ако се обявяват за некомпетентни техниците, това отношение е остаряло, назадничава, допотопно и скандално. Необходимо е ново отношение към тях – отечественофронтовско, прогресивно.“⁴¹³

Тази реч не е случайна – през октомври 1946 г. е извършена промяна в Закона за техническата компетентност на техническите кадри и на отделни групи техники, без висше образование, е призната по-висока квалификация и съответно по-високи права. Така средните технически кадри получават предимства за сметка на „буржоазните“ специалисти, а при съставянето на двегодишния народостопански план мнението на много от хората на точните науки, на финансистите, инженери и архитекти, е подценено. На пленум на Работническия съюз, проведен в края на 1946 г., Фердинанд Тодоров заявява: „Ако не бяха стари другари да канализират действията на масите, щеше да стане поголовно избиване на техники и инженери“.

В ситуацията на всеобща подозрителност, доносничество и непрекъснати арести в края на 40-те години ЦК на БКП и началниците от Държавна сигурност правят извода, че истинският класов враг все още не е ударен, и предлагат следствието на ДС да пренасочи работата си към истинските класови врагове. „Класовият враг против когото е насочено основното острие на нашата народна власт, именно – национализираните фабриканти и индустриалци, уволнените офицери и други бивши активни дейци в миналия режим, не представляват в отчетните цифри на следственото отделение основен процент от задържаните.“⁴¹⁴ БКП вече се е подготвила идеологически и практически за тежък удар срещу най-изявените представители на буржоазната класа.

⁴¹³ ЦДА, ф. 146, оп. 2, а.е. 708, л. 2.

⁴¹⁴ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 17, оп. 1, а.е. 42 а, л. 5–6, отчет за извършената работа през 1948 г. от IV отдел при ДДС, Стефан Богданов, началник на IV отдел, 9 януари 1949 г.

През 1949 г. Държавна сигурност постига „резултати“ в разработката „ЛУПИ“, по която „са разкрити“ саботьори и вредители на най-високо ниво в индустрията, „организирани“ във вражеска английска резидентурна група. За ръководител на групата е обявен фабрикантът Кирил Славов, председател на патриотичните индустриалци, собственик на фабрика „Фурнир“:

„От показанията на Поповски, както и в показанията на Гевренов, Кехлибаров и др. е видно, че в средите на бившите индустриалци английското разузнаване разполага със стара школована агентура, която след 9 септември 1944 г. е активизирана в направление за подриване стопанския живот на страната чрез вредителство, саботаж и организиран контрабанден износ на капитали в чужбина. Тази резидентура се опира на първо място на индустриалците и някои специалисти в индустрията, като ония от тях, които са успели да се промъкнат в партията Славов включва в своята резидентура, а с останалите установява контакт за обща вражеска дейност... Като изходна база и естествено прикритие за провеждане на тази вражеска дейност е бил използван „Съюзът на индустриалците“, който по тактически съображения след 9 септември 1944 г. бива преименуван в „Съюз на Българската Индустрия“... След национализацията на индустрията е успял чрез своите връзки и влиянието си в стопанското ръководство на страната да прокара под формата на „незаменими специалисти“ редица свои агенти (Асланян, Кехлибаров, Казанджиев, Пиперков, Гевренов, Неболиев и пр.) на най-отговорни и ръководни места в индустрията и индустриалните обединения, чрез които агенти организира систематически вредителства от национален мащаб в почти всички индустриални бранишове.“⁴¹⁵

Конкретните обвинения към бившите индустриалци са, че са снабдявали английското разузнаване с информация за състоянието, капацитета и ръста на нашата индустрия; че са прокарали решението за премахване на контрола на профкомитетите в индустрията с цел да се развържат ръцете на индустриалците за вредителски действия и грабежи преди национализацията на индустрията; опитали са се да провалят Закона за конфискация на незаконно придобитите имуществва; системно са компрометирали помощта от СССР за индустриално изграждане на страната и взаимното стопанско

⁴¹⁵ АКРДОПБГДСРСБНА – М, ф. 10ТК, оп. А1, а.е. 18, т. 1, л. 17, предложение за арест на лицата, уличени във вражеска дейност в сектора на индустрията, София, 12 юли 1949 г.

сътрудничество. Групата е обвинена, че е сринала качеството и количеството на продукцията на каучуковата ни индустрия; че е дезорганизирала доставките на суровини в индустрията и е извършила вредителства в дървопреработващата индустрия, които са провалили производството на амбалаж за консервната индустрия и експорта на плодове⁴¹⁶.

Във връзка с тези „разкрития“ са арестувани проф. Михаил Герасимов, Георги Казанджиев, Тодор Пиперков, Оник Оханес Аслания и Стефан Утенберг за „доказано участие във вражеска дейност“. Решено е срещу тях да се организира съдебен процес за вредителство и шпионаж, „а в бъдещия централен съдебен процес (на Трайчо Костов – б.а.) те да бъдат използвани като свидетели“⁴¹⁷. Целта на ръководствата на БКП и ДС е да обвържат съдебните преследвания срещу вредителите индустриалци с процеса срещу Трайчо Костов, при което обвиненията срещу него ще добият по-голяма сила. От друга страна, бившите индустриалци са дълбоко замаскираният „вероломен враг“, който не само че увлича висши партийни кадри във вредителска и саботажна дейност, но е свързан и с чужди шпионски централи.

По време на следствието от Кирил Славов се е изисквало да признае, че е английски шпионин, свързан с помощник-министъра, агронома Никола Начев. Славов не издържа на изтезанията и гаврите на следователя-сидист Изидор Зеев и се хвърля от прозореца на стаята му по време на зверско следствие. Тогава следователите вземат мерки да не се повтори същото при разпитите на Никола Начев, който вече е направил опит за самоубийство, и го привързват по време на следващите разпити за халка, прикована за пода в стаята на следователя. Във връзка с този случай Стефан Богданов заявява на секретаря на ЦК на БКП Георги Чанков, че „и той и др. Червенков могат да се признаят в „шпионаж“ стига 6 месеца да ги разследваме по нашите методи в ДС“⁴¹⁸.

През м. септември 1949 г. са задържани министърът на пътищата и строежите Манол Сакеларов, с обвинение, че е създал вредителска организация в Дирекция „Строеж на нови железопътни линии“, и помощник-министърът на транспорта инженер Васил Марков, който умира по време на следствието. Три години след това инженер Сакеларов е осъден по делото срещу помощник-министрите и началниците на стопански и външнотърговски обединения и по-късно умира в затвора⁴¹⁹.

⁴¹⁶ Пак там, л. 18.

⁴¹⁷ Пак там, л. 19.

⁴¹⁸ Богданов, Стефан. Две смърти няма, а без една не може, с. 64.

⁴¹⁹ Попова, Илонка. Съдебните процеси срещу инженерите в България (1952–1953). Спомени на участници в процесите и на техни близки. // Пак там, с. 222.

През м. април 1950 г. Софийският областен съд разглежда делото срещу дванадесет бивши индустриалци – Димитър Стойков, Любомир Спасов, Атанас Неболиев, Оник Асланян, Спас Задгорски, Георги Казанджиев, Васил Славов, Борис Нанов, Тодор Пиперков, Стефан Утенберг, Стефан Вълев и Иван Кехлибаров, с обвинение за икономически саботаж и шпионска дейност. Първите четирима са осъдени на 15 г., а останалите получават присъди от 8 г. до 10 г. строг тъмничен затвор.

На 15 юни 1950 г. Политбюро на ЦК на БКП, в състав В. Червенков, А. Югов, Т. Живков, Г. Чанков, Д. Ганев, Р. Дамянов, Р. Христозов, Д. Димов, Г. Цанков, взема решение за „даване под съд на бивши помощник-министри, директори на крупни държавни стопански предприятия, заради извършената от тях заговорническа, вредителска и шпионска дейност“, както и на още трима видни стопански и партийни ръководители за шпионска дейност в полза на югославското разузнаване⁴²⁰. Някои от тях са обвинени в сътрудничество на американските и английските разузнавания. Процесът се провежда през август 1950 г. без публичността, характерна за други подобни съдебни процеси, тъй като БКП не очаква голям пропаганден ефект от него, още повече че населението официално би научило за стопанските затруднения на държавата, които грижливо се укриват. Произнесени са две доживотни присъди и десет присъди от 8 г. до 15 г. строг тъмничен затвор.

На 13 септември 1950 г. е открита 10-месечна школа за директори и ръководители на индустриални и минни предприятия. На тези недоучили, но верни на комунистическата власт хора Държавна сигурност под ръководството на БКП е разчистиля пътя, а бившите хора са обвинени от МВР не само във вредителство и шпионаж, а и за това, че са основни носители на престъпността в НРБ:

„Съборените експлоататори и врагове у нас това са бившите индустриалци и търговци, ортаци на германския и международен империализъм, в ограбването и потискането на нашия народ, смъртни врагове на социализма. Това са кулаците, най-многобройните и най-бесни и диви врагове на народа, които не могат да се примирят с отнемането на земята им, с лишаването им от власт над бедни и средни селяни. Това са мръсните фашистки убийци преди 9 септември 1944 г., които промъкнали се в държавните и кооперативни предприятия и учреж-

⁴²⁰ АКРДОНБГДСРСБНА, ф. 66, оп. 1, а.е. 17, л. 1, протокол „Б“ № 9 от 15 юни 1950 г. на Политбюро на ЦК на БКП.

дения продължават да живеят по старому, да крадат от народното имущество и разхищават социалистическата собственост и така подпомагат класовия враг.“⁴²¹

Към носителите на престъпността са отнесени бакалите, кръчмарите и старите чиновници. Всички несполуки и загуби, аварии и безстопанственост са обяснени със занижената бдителност на работническите колективи и на партийните организации по места, но „Ден и нощ, без почивка нашите служители на ДС, Народната милиция и други органи на МВР бдят и охраняват мирния труд на работническата класа и всички трудещи се в страната. Работниците на ДС ежедневно следят стъпките на врага, водят бой с него и го унищожават“⁴²².

Благодарение на тази бдителност за пожара в завод „1-ви май“ в Плевен през 1951 г. е набеден техническият директор Асен Желязков, бивш собственик на предприятието, наречен чужд шпионин и агент на Гестапо от 1933 г., защото е завършил инженерство и е специализирал в Германия. Той е обвинен за всички аварии и брак в предприятието, който достига до 65%. Истината е, че работникът Петър Атанасов, бивш селски ратай, полуграмотен, отваря капачите на пешите „за да изпълни по-скоро плана“, което предизвиква повишаване на температурата в цеха и запалване на складирана на тавана хартия, която техническият директор заедно с други бивши хора, работещи в предприятието, „са сложили на тавана за да предизвикат пожара“⁴²³.

Във вакуумната фабрика „Кооператор“ в Пазарджик група общи работници: Ангел Козарев, „легионер и бивш затворник“, Константин Грозданов и Георги Велков, произхождащи от богати селски семейства, Тихомир Крайнин, „син на богат адвокат в миналото“, са обвинени за всички проблеми във фабриката и са предадени на съд „благодарение на помощта на работниците и Партията. Работническата класа изрази своето възмущение и презрение към тази банда на самия процес, искайки най-тежкото наказание за главния организатор и подбудител“⁴²⁴.

Постепенно от началото на 50-те години на XX век Държавна сигурност насочва острието в своята работа към хората, които са класово чужди на БКП. Това разбиране се основава на ленинската постановка за класовата борба и е залегнало в основни документи за оперативната ѝ дейност:

⁴²¹ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 1, а.е. 2467, л. 3–4, доклад за работата на органите на МВР в борбата срещу класовия враг. 1952 г., Инспекторат на МВР – Служебен архив.

⁴²² Пак там, л. 21.

⁴²³ Пак там, л. 5.

⁴²⁴ Пак там, л. 8.

„Държавата в преходния период трябва да бъде по новому демократична (за пролетариата и бедните въобще) и по новому диктаторска (против буржоазията). По отношение на трудещите се социалистическата държава прилага преди всичко метода на убеждението. По отношение на тях Ленин ни учи, „че тук с методите на насилието по същество нищо не може да се постигне. Тук да се действа с насилие означава да се загуби цялото дело.“⁴²⁵

В доклад относно борбата на органите на ДС против буржоазно-фашистките и други контрареволуционни елементи началникът на отдел II на Управление VI на ДС полковник Коларов подчертава, че в борбата срещу тях до 1951 г. е нарушаван класовият подход и са били репресирани някои дребни собственици и представители на бедните слоеве, които са били увлечени в контрареволуционна дейност от истински класови врагове:

„Но с помощта на партията през 1952 г. подобни слабости бяха отстранени и при всички реализации през 1952 г. бе спазван класовия подход, като се нанесе удар предимно на капиталистическите елементи от града и селото и бившите активни служители от апарата на фашистката държава. От разкритите участници в нелегалните организации и групи бяха предавани на съд само класово чуждите нам елементи, а бедните и средни селяни бяха освобождавани, което даде положително отражение сред трудещите се и укрепи още вярата в народната власт.“⁴²⁶

Класовият подход се прилага и в концлагерите на комунистическата държава. Концлагеристите в ТВО „Белене“ през 1956 г. са разделени условно на две групи – непоправими врагове, които се разработват от ДС, и такива, „които по своя класов произход стоят по-близо до трудещите се“ и са обект на разложителна работа. Половината от контрареволуционните елементи са с буржоазно-капиталистически и кулашки произход, а около 40% са бедни и средни селяни. Само един е член на ТКЗС и 13 са с работнически произход. Членове на опозиционния БЗНС са 128 души, а безпартийните са 121 души, „сред които най-много са бившите хора, засегнати от мероприятията на властта. По своя социален произход в болшинството си това са класови врагове – бивши търговци, индустриалци и кулаци, като:

⁴²⁵ АКРДОПБГДСРСБНА – Хс, ф. 2, оп. 1, а.е. 72, л. 1.

⁴²⁶ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 22, оп. 1а, а.е. 776, л. 20, борбата на органите на ДС против буржоазно-фашистките и други контрареволуционни елементи, 17 юни 1969 г.

Конкилев – индустриалец, Чилов – индустриалец, Христо Стоянов – кулак, Муравиев – кулак и др.⁴²⁷

Само за три години, от 1951 г. до 1953 г., са арестувани 1019 души, обвинени като шпиони на чужди разузнавания⁴²⁸. Шпиономанията в страната е описана сполучливо от Константин Костов:

*„Затворът гъмжи от шпиони, заловени с картечници и бомби, с демонични планове за събаряне на властта. Някои са се запознали с веществените си доказателства чак на процеса. Невъоръжени шпиони са посещавали коктейлите на западни легации. Стопански шпиони, системно издавали на неведоми западни центри цената на спанака и марулите у нас. Протестантски шпиони, католически шпиони, холандски шпиони... Шпиони въобще, на които им е неясно и безразлично, какви и чии шпиони са били. Шпиони, чиято подмолна дейност се е заключавала в това да завършат образованието си на Запад. По шпиони на глава от населението навярно нашата държава в ония години е била на едно от първите места... Мнозина от новите ми познайници си мислят, че властта боледува от шпиономания. Писмо с чужда марка ѝ стигаше, за да иракне безлециите на получателя му. Но има и такива, които се съмняват в маниакалността на управниците. Считат, че това е по-скоро начин за саморазправа с част от интелигенцията. Разправа добре организирана, съзнателна и безпощадна.“*⁴²⁹

11.1. Обезглавяване на българската военна индустрия

През 1948 г. комунистическият режим организира и набързо провежда съдебен процес⁴³⁰, чрез който на практика обезглавява ръководството на

⁴²⁷ АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 1, оп. 2, а.е. 238, отчетен доклад за агентурно-оперативната работа по линия на ДС при поделение 0789-MBP, с. Белене, Свищовско, за периода 15 ноември 1956 г. – 1 септември 1957 г.

⁴²⁸ Шпиони на САЩ – 121 души; Англия – 124; Франция – 80; Югославия – 422; Турция – 76; Гърция – 102; Ватикана – 52; Италия – 9, и др. – В: АКРДОПБГДСРСБНА, ф. 66, оп. 1, а.е. 39, протокол „Б“ № 5 от 21 ноември 1953 г. Решение на Политбюро относно работата на органите на MBP.

⁴²⁹ Костов, Константин. Затворник К-89, с. 38.

⁴³⁰ Поръчковият политически процес от 1948 г. срещу ръководството на българската военна промишленост и ръководителите на най-голямото индустриално предприятие по това време, Военната фабрика в Казанлък, е малко известен на широката общественост и подробните факти за него се разкриват за първи път в настоящата книга.